

STM 1979:1

**Riksinventeringen – ett instrument för
musikarkeologin**

Av Christian Reimers

© Denna text får ej mångfaldigas eller ytterligare publiceras utan tillstånd från författaren.

Upphovsrätten till de enskilda artiklarna ägs av resp. författare och Svenska samfundet för musikforskning. Enligt svensk lagstiftning är alla slags citat tillåtna inom ramen för en vetenskaplig eller kritisk framställning utan att upphovsrättsinnehavaren behöver tillfrågas. Det är också tillåtet att göra en kopia av enskilda artiklar för personligt bruk. Däremot är det inte tillåtet att kopiera hela databasen.

Riksinventeringen — ett instrument för musikarkeologin*

Av Christian Reimers

I juli 1975 tillkom Musikhistoriska museets (Musikmuseets) "Riksinventering av äldre svenska musikinstrument" (RI). Därmed skapades en viktig ekonomisk förutsättning för och en ny möjlighet till en kartläggning av forntida musikinstrument i Sverige. Visserligen riktades RI:s största intresse mot musikinstrument med konst- och folkmusikalisk anknytning, i huvudsak från 1600—1800-tal, men alltefter arbetets gång har de s.k. musikarkeologiska inventeringarna (av såväl forntida som medeltida material) visat sig ge de kanske mest intressanta resultaten.

Det musikarkeologiska inventeringsarbetet har inneburit att ett stort antal arkeologiska samlingar och museer besökts (jämför bil. 1 nedan). Arbetet för inventeringarna (de flesta rekryterade från våra musikvetenskapliga institutioner) har försvårats, då inte endast musikinstrument i traditionell mening eftersökts utan även föremål med annan ljudande funktion, s.k. ljudredskap (jfr Cajsa Lunds artikel ovan). Andra, mer praktiska problem har förekommit, särskilt vid de större museerna. De arkeologiska samlingarna kan vara svåröverskådliga, många tjänstemän ansvarar för olika delar av magasinerna, föremålen förvaras ouppackade i sina fyndpåsar, magasinerna är spridda på olika lokaler (ibland utan värme och ljus) etc. Hur detta påverkat inventeringens kvalitet är dock svårt att säga innan någon slutlig utvärdering av det totala materialet har kunnat utföras.

Resultatet, kvantitativt sett, har givetvis varierat från museum till museum. Det sammanlagda forntida och medeltida materialet har emellertid blivit överraskande stort. Totalt uppgår antalet av RI inventerade arkeologiska musikinstrument och ljudredskap (säkra och möjliga) i och med 1978 till ca 1.020.

Fälтарbetet

Med några få undantag har samtliga svenska läns museer, och därtill ett flertal mindre museer och hembygdsgårdar, inventerats eller på annat sätt kontaktats. Man kan därför säga att de svenska arkeologiska samlingarna efter tre års arbete är ganska väl inventerade. Någon heltäckande bild av mängden säkra och möjliga musikinstrumentfynd kommer däremot knappast att uppnås, inte minst p.g.a. alla pågående utgrävningar som ständigt ger nya fynd.

I möjligaste mån har de inventerade föremålen fotograferats (svart-vitt med 6×7 cm negativ), uppmätts (med identifikationsmått som längd, bredd och höjd) och beskrivits (material, färg, fyndplats etc.). Uppgifter om fyndomständigheter

* En delvis annorlunda version har publicerats i *Fornvännen* 1979:2.

blir t.ex. av särskild stor vikt för grupp 2—5 enligt Cajsa Lunds sannolikhetsgruppering.

Registrering och rapportering

Registreringen av föremålen sköts av personal vid RI:s lokaler på Blasieholmstorg 8 i Stockholm. Registerkorterna uppordnas systematiskt medan inventeringsprotokollen samlas topografiskt. På så vis erhålls minst två ingångar i registret: a) Vilka instrumenttyper förekommer? och b) Vilka museer har musikärologiskt material?

Parallellt med inventeringsarbetet pågår också en utgivning av stencilerade rapporter rörande avgränsade delar av projektet. För närvarande finns 9 rapporter med direkt musikärologiskt intresse tillgängliga (jfr bil. 2 nedan). I takt med RI:s alltmer vidgade internationella kontakter har rapporterna fr.o.m. 1978 även försetts med sammanfattningar på engelska. De distribueras till vetenskapliga institutioner och bibliotek i Skandinavien, men kan även utan kostnad rekvideras direkt från RI.

Fortsatt uppföljning och forskning inom ramen för Riksinventeringen

Riksinventeringen har alltså genom sitt arbete kunnat presentera en förmodligen ganska representativ bild av såväl det forntida som det medeltida beståndet av säkra och möjliga musikinstrument i Sverige. Resultaten har kanske från vissa håll mottagits med en axelryckning. Ett antal musikinstrument, hur stort det än är, är så länge fynden inte sätts in och studeras i ett historiskt, socialt, kulturellt, etc. sammanhang, inte mer än just en (i och för sig imponerande) siffra. Andra kritiker har efterlyst en "klarare problemorientering" för RI:s musikärologiska verksamhet och ifrågasatt värdet av ett "besinningslöst artefakttolkande". Det måste därför först och främst fastslås att Riksinventeringens primära uppgift är att sammanställa och tillhandahålla ett befintligt material. Redan siffran 1.020, tidigare mer eller mindre som musikinstrument okända föremål, visar ju på en stor lucka i kännedomen om vår "fornmusikhistoria". Men resultatet för musikärologins del kommer givetvis inte att stanna vid detta (jämför C. Lund).

För att informera fr.a. olika forskare om inventeringens resultat har ett antal seminarier med anknytning till olika musikärologiska problem anordnats av RI. Ett första möte hölls i Stockholm våren 1977 och ägnades ikonografiska frågor, dvs. musikmotiv på hällristningar, bild-, run-, gravstenar och dopfuntar, på mindre nytto- och kulturföremål, samt på mynt och textilier (se RI rapport 11). Här belystes ett material som, om det behandlas med försiktighet och urskiljning, kan vara av stort intresse för komparativa studier.

Som en uppföljning av Stockholmsseminariet samlades i Göteborg senare samma vår deltagare från institutionerna för arkeologi och musikvetenskap, Riksantikvarieämbetet och RI. Mötet kom fr.a. att behandla tänkbara mål och metoder för ett meningsfullt utnyttjande av det framkomna RI-materialet. Vikten av probleminriktade grundstudier av modell C. Lunds rangle-projekt i Lejre (jämför C. Lund ovan) framhölls fr.a. av Carl-Axel Moberg (professor i arkeologi). Inte

minst betonades behovet av en systematisk kartläggning och strukturering av de sammanhang materialet (de forntida musikinstrumenten) uppträder i. Symboler för de enskilda föremålen fyndmiljöer (gravfynd, boplatsfynd, depåfynd etc.) kan t.ex. läggas ut över ett rutnät där ena axeln avser tid (sten-, brons-, järnålder etc.) och den andra instrumentens systematiska gruppering (idiofoner, aerofoner, chordofoner etc.). Detta enkla förfarande ger då ganska snart en bild av jämförbara samband mellan människor och föremål i ett kronologiskt perspektiv (under stenåldern uppträder koncentrationer kring t.ex. boplatsfynd med idiofoner, under bronsålder depåfynd med aerofoner, medan chordofonerna först uppträder mot slutet av järnåldern i gravar och på boplatser). Ett grafiskt-statistiskt hjälpmedel kan här bokstavligen ge ett illustrerande underlag för vidare frågeställningar.

Modern arkeologi tenderar nu alltmer att frånga det ensidiga studiet av material, teknik och hantverk, framvingat av den stundtals förlamande epokindelningen sten-, brons- och järnålder. Vida mer intressant blir vår fornhistoria när den relateras till de rådande sociala och ekonomiska förutsättningarna. "Den agrara eller neolitiska revolutionen", ett begrepp som alltmer kommit att omprövas, är ett exempel på detta. Ekonomihistorikerna talar i stället om nya samhällsstrukturer framvingade av en redistributiv ekonomi. Urbaniseringsprocesser och växande befolkning möjliggjorde en specialisering och en rationalisering av arbetssysslorna. Utifrån samma sociala och ekonomiska villkor som människan organiserande sina kommunikationer, sitt boende, sitt landskap etc., så organiserade hon också sitt "ljudskap". Instrumenten var inte endast föremål tillverkade av mänsklig hand, utan också redskap som formats med tanke på en fungerande akustisk miljö. Resonemang av detta slag förutsätter givetvis en mycket vid och generös tolkning av begreppet "musik" (jfr C. Lund), men det är samtidigt nödvändigt att studera den akustiska miljön på dess egna villkor. Modeller måste byggas för hela den sociala och ekonomiska organisationen i den miljö instrumenten har fått ljuda. Inte bara undrande lyssna och fråga: Hur låter detta?, är detta musik?

Även andra infallsvinklar penetrerades på Göteborgsseminariet, som t.ex. vikten av kontakter med discipliner som lingvistik, semiologi/semiotik. Några försök i den vägen har hittills inte företagits inom RI men flera intressanta frågeställningar aktualiserades bl.a. av Jan Ling: Var går gränsen mellan känslomässig och intellektuell ljudkommunikation? När blir ljud musik, och (varför) kan man skilja ljud och musik från varandra? (jämför C. Lund s. 50, ovan). Hur förhåller sig ljud till musik jämfört med språk och hur relateras detta till människans sociala och praktiska behov?

Strukturalistiska system kan vara användbara i detta sammanhang. De allmängiltiga sociala beteenden (mellan människor, men också mellan människan och hennes omgivning), liksom de begreppsmodeller och logiska strukturer, som söks, står inte bara att utläsa ur fyndmaterialet eller de empiriska fakta som vi har framför oss, utan även *bakom* dessa. På samma sätt tvingas exempelvis lingvistik att inte bara analysera grammatiken och syntaxen hos enskilda språk, utan även söka allmänna principer för alla slag av mänskligt tal.

Faran framför andra är kanske att gå för snabbt fram i detta uppföljande forskningskedje. "Den humanistiska forskningens dilemma", som det på senare tid beskrivits i tidningsartiklar och debattböcker, är att alltför godtroget ge sig in i en "nyttotävlan" med natur- och samhällsvetenskaperna. Visst behövs många och nya impulser utifrån, men tvärvetenskap kan också lätt bli ett honnörssord. Man breder ut kunskaperna, men fördjupar dem ej.

Ett tredje seminarium hölls hösten 1977 i Stockholm med anledning av ett besök av den engelske musikarkeologen Graeme Lawson. Denne, som f.n. arbetar med en avhandling om europeiska stränginstrument från tiden 400 f. Kr. till 1100 e. Kr., redogjorde här för sina forskningsresultat framför allt från brittiskt område. Lawsons studier är intressanta för en svensk publik inte minst p.g.a. de metoder han använder sig av för att underlätta sökandet efter musikinstrument redan på utgrävningsplatserna. Med hjälp av principskisser av olika stränginstrument (konstruerade mot bakgrund av redan kända fynd och/eller samtida bildframställningar) har instrumentfragment i vissa fall kunnat beläggas redan "in situ" (jfr C. Lund ovan). I de fall man lyckas kan de ofta påtalade osäkerhetsmomenten vid tolkningen av fragment i museimagasinen elimineras, men detta innebär å andra sidan att stora krav måste ställas på informationen mellan "skrivbordsarkeologen" och "fältarkeologen". Metoden har dock visat sig fungera oväntat bra i England och Riksinventeringen har också börjat distribuera Lawsons sökplanscher till svenska arkeologer (RI rapport 14).

RI:s arbete har redan väckt ett mycket stort internationellt intresse. Man kan t.ex. peka på musikforskarkongressen i Berkeley 1977 (jfr C. Lund ovan), Graeme Lawsons besök i Stockholm och ett under 1978 inlett samarbete med Landesmuseum i Schleswig. Kontakterna med Schleswig har inneburit nya möjligheter till studier av benflöjter. Ett 40-tal tidigmedeltida tyska flöjter har således undersökts från olika utgångspunkter. Bl.a. har tillverkningstekniken uppmärksamats i samarbete med olika tyska och svenska specialister. Även vissa akustiska mätningar har utförts och genomarbetats vid Musikmuseet i Stockholm. Resultaten är planerade att publiceras i Schleswig under 1979. Dessa specialstudier kan sägas vara ett exempel på mer tillämpade undersökningar med musikarkeologiskt material i botten. Därmed inleder också RI en successiv övergång från primärinterferensstadiet till en mer aktiv och probleminriktad forskning.

Riksinventeringens fältarbete beräknas vara avslutat under 1980. Samma år planeras också en musikarkeologisk Östersjökonferens med deltagande från samtliga "grannländer". Förhoppningsvis kommer detta att initiera ett utvidgat forsknings- och samarbete på ett internationellt plan.

Bilaga 1

Inventerade arkeologiska samlingar och museer med bestånd av fornnordiska musikinstrument/ljudredskap

Dalarnas museum, Falun (delvis)
 Gotlands fornsal, Visby
 Gråbrödraklostret, Ystad
 Göteborgs arkeologiska museum
 Göteborgs historiska museum
 Kulturhistoriska museet, Lund
 Lunds universitets historiska museum
 Malmöhus museum, Malmö
 Norrbottens museum, Luleå
 RAGU, Visby
 Sigtuna fornhem
 Skellefteå museum
 Smålands museum
 Statens historiska museum, Stockholm
 Stockholms stadsmuseum
 Stockholms universitet, Inst. för arkeologi
 Södermanlands museum, Nyköping
 Trelleborgs museum
 Uppsala universitet, Inst. för arkeologi
 UV-syd, Lund
 Västerbottens museum, Umeå
 Östergötlands och Linköpings stads museum,
 Linköping
 Österlens museum, Simrishamn

Bilaga 2

Rapporter från Riksinventeringen med musikarkeologisk anknytning

1. Karin Johansson, Gunnar i ormgropen — ett musikmotiv i konsten. 1976.
2. Christian Reimers, Benflöjter förvarade på Statens historiska museum. 1976.
4. Cajsa Lund, Information och vägledning gällande inventering av förhistoriska musikinstrument/ljudredskap. Christian Reimers, Preliminär sammanställning av arkeologiskt framtagna musikinstrument och ljudredskap dokumenterade för Riksinventeringen 1975—1977. 2. uppl. 1977.
8. Christian Reimers, Medeltida mungigor i Sverige. 1977.
10. Cajsa Lund, Riksinventeringen och Gråbrödraklostret. En undersökning av instrument och andra föremål med musik/ljudanknytning i Ystads fornminnesförenings samlingar. 1977. — Äv. publ. i Ystadiana 1977 med titeln: Äldre musikinstrument i Ystad.
11. Cajsa Lund, Christian Reimers & Olle Henschen-Nyman, Musikarkeologiska rapporter 1977. 1977.
14. Graeme Lawson, Stringed musical instruments in excavations. 1978.
20. Cajsa Lund, Mette Raaum & Olle Henschen-Nyman, Musikarkeologiska rapporter 1979. 1979.
22. Christian Reimers, Benflöjter från det medeltida Schleswig. 1979.

Summary

The National Inventory of Historical Musical Instruments — a tool for archaeomusicology

Since 1975, inventories of archaeological collections and museums in Sweden have been carried out by the National Inventory of Historical Musical Instruments (Riksinventeringen), a project of the Stockholm Music Museum. To date (1978), some 1,020 ancient and medieval musical instruments and other sound-producing devices have been registered.

Seminars conducted in 1977 and 1978 and attended by Swedish and foreign musicologists and archaeologists have initiated a new discussion of the potentials of "archaeomusicology" (cf. Cajsa Lund's article above). Several areas have been recognised as of particular importance for methodological and problem-orientated experiments—for example the comparative study of contemporary representations, studies of the various affinities between find contexts and instrument types, and theoretical models of possible finds which facilitate interpretation of fragments while still *in situ*.

Thus, the aims of the National Inventory are to provide scholars in various fields with as extensive a material of sources and data as possible, through card files and mimeographed reports (cf. the listing in appendix 2), and stimulate archaeomusicological research. The Inventory's activities in this field have already aroused considerable international interest, and have led to e.g. cooperation with the Landesmuseum in Schleswig with regard to various researches, including acoustical measuring, on c. 40 early medieval German bone flutes.